

УДК [081'243'2733-051]:378.016

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpe.2024.41.12552>

ВПЛИВ СОЦІОЛІНГВІСТИЧНОГО ТА СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПІДХОДІВ НА ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ НА НЕМОВНИХ ФАКУЛЬТЕТАХ

Віра Чорній, Оксана Тинкалюк, Ярослав Думашівський

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Дорошенка, 41, Львів, Україна, UA-79000
vira_chorniy@ukr.net*

Обґрунтовано необхідність використання соціолінгвістичної компоненти у викладанні іноземних мов у нелінгвістичному вищому навчальному закладі, визначено її роль у підвищенні мотивації студентів. Подано аналіз соціолінгвістичної компоненти, яка є визначальною вимогою під час відбору програмного змісту викладання іноземних мов. З'ясовано, що соціолінгвістична компонента виконує різні функції у процесі викладання іноземних мов. Культурологічний підхід вирізняє те, що культуру зображено як об'єкт викладання іноземної мови, а також розглянуто, поряд із мовою, як основний зміст викладання.

За допомогою комплексного тестування проведено дослідження, вивчено та проаналізовано мотиваційну сферу, визначено рівень мотивації до вивчення іноземної мови майбутніх фахівців економічної сфери. Отримані результати дали змогу дійти до розуміння того, що переважна більшість респондентів розуміють необхідність формувати належний рівень мотиваційного компонента готовності до вдосконалення володіння іноземною мовою. З'ясовано, що стійка мотивація до вивчення та поглиблення навичок володіння іноземною мовою є одним із найважливіших напрямів підвищення якості професійної діяльності та потребує подальшого вдосконалення.

Ключові слова: соціокультурна компетенція, теорія міжкультурного навчання, соціальні чинники, лінгвокраїнознавчі знання, соціально-психологічні знання, культурологічні знання.

Двадцять перше століття було оголошено ЮНЕСКО століттям поліглотів. Увесь цивілізований світ намагається стати більш відкритим, тому роль і значущість вивчення іноземних мов зростає. На основі змін глобального характеру реформується і сучасна українська освіта, відбувається суттєва зміна та оновлення змісту й методів викладання, зокрема іноземної мови [5]. Навчання в рамках культурної взаємодії дає змогу розвивати пізнавальну діяльність студентів. При цьому формується потреба самостійно опанувати знаннями, а така ситуація створює нові можливості використовувати інтернет-ресурси та дає змогу вдосконалювати всі види

мовленнєвої діяльності під час вивчення іноземної мови. Важливо також пам'ятати про всі елементи спілкування в соціокультурному середовищі, до якого входять й невербальні засоби міжкультурної комунікації [1; 2].

Мова – це відображення культури, традицій, менталітету, тому, навчаючи іноземної мови, потрібно формувати соціолінгвістичну компетентність як здатність використовувати мову адекватно до комунікативної ситуації у її природному середовищі. Задля реалізації цієї мети навчання у змісті викладання іноземної мови потрібно брати до уваги соціолінгвістичний компонент.

Ідея використовувати арсенал соціологічних досліджень у взаємозв'язку з мовою як формою вираження тенденцій розвитку суспільства розвивалася і продовжує розвиватися у працях українських учених (Ф. С. Бацевич, Н. О. Микитенко, С. О. Шехавцова, Т. М. Колодько) та зарубіжних вчених (А. Мейє, Ф. Боас, Е. Сепір, В. Матезіус, Б. Гавранек, Р. Елліс, П. Традгілл). Розуміння соціолінгвістичної компоненти розвивалося, зокрема, під впливом структури, запропонованої у 80-х роках ХХ ст. американськими вченими М. Канейлом і М. Суейн, які виокремили, поряд із граматичною та стратегічною, соціолінгвістичну, як значущу частину комунікативної компетенції. У складі соціолінгвістичної компетенції було зазначено, по-перше, знання соціокультурних правил використання мови (sociocultural rules) і, по-друге, знання та розуміння контекстуальних правил (rules of discourse). До складу першої частини правил уводиться розуміння доречності комунікативних елементів, а також власне знання таких правил, що має найважливіше значення для інтерпретації висловлювань у процесі спілкування. Знання правил контекстуальності (rules of discourse), на думку авторів, існує в межах єдності та послідовності групи висловлювань у процесі вирішення комунікативного завдання, що дає змогу розуміти загальний сенс висловлювань, думок, коментарів, навіть коли порушуються правила граматики та культурних норм. Очевидно, що соціолінгвістична компетенція з перших етапів її появи в науковому термінологічному просторі зосереджувала увагу на обміні ідеями та смислами, ставлячи їх на перше місце як найважливіші для розв'язання комунікативного завдання [8].

Найактивнішого розвитку соціолінгвістична концепція набула в останні десятиліття у зв'язку зі стрімкими змінами в суспільстві, у технологіях і, отже, у способі освоєння світу сучасним поколінням студентів. Цілі викладання змістилися з предмета викладання та сконцентрувалися на вирішенні питань і проблем, самовираженні та розумінні "іншого" іншою мовою. Комунікативна компетенція стала основоположним елементом у викладанні іноземної мови, основою мотивації її вивчення, рушійною ланкою методичних експериментів.

У зарубіжній методиці викладання іноземних мов "Common European Framework of Reference for Language: learning, teaching, assessment. Companion

volume with new descriptors” соціолінгвістична компетенція є основоположним чинником для розуміння контексту. У документі перелічено основні плановані результати вивчення мов для різних рівнів, детальний опис і систему оцінювання мовленнєвих компетенцій. Таким способом соціолінгвістичну компоненту визначають як частину комунікативної компетенції, – це “знання та вміння, необхідні для розуміння соціальних особливостей використання мови”. Отже, соціолінгвістична компетенція відображає загальноприйняті в країні, мову якої вивчають, норми живого мовлення та літературної мови, національні традиції, ментальні особливості народу, що населяє цю країну. Власне, соціолінгвістичний компонент визначає вимоги до відбору програмного змісту викладання іноземних мов. Це означає, що соціолінгвістичний матеріал потрібно добирати за критерієм автентичності, тобто відображати реалії мови, що використовуються на сучасному етапі розвитку суспільства. При цьому він виконує різні функції у процесі викладання іноземних мов [4].

Основне місце в теорії міжкультурної комунікації відводиться соціокультурній компетенції. У соціокультурному розвитку відбувається паралельне вивчення рідної мови та рідної культури, розвиток здібностей представляти свою країну в умовах міжкультурного спілкування іноземною мовою. Знання, подані в соціокультурній компоненті, можна поділити на три блоки: лінгвокраїнознавчі, тобто знання лексичних одиниць із національно-культурною семантикою та їхнє застосування в міжкультурному спілкуванні; соціально-психологічні, а саме володіння соціокультурно-обумовленими ситуаціями, національно-обумовленими моделями поведінки із застосуванням комунікативної лексики, прийнятої в цій культурі; культурологічні, тобто знання соціокультурного, національного, культурного, етнокультурного контексту та вміння використовувати їх для досягнення взаєморозуміння з носіями цієї культури.

Культурологічний підхід вирізняє те, що культуру зображено як об’єкт викладання іноземної мови і розглянуто, поряд із мовою, як основний зміст викладання. Мета сучасної освіти – оволодіння студентами картиною світу. Отже, завдання викладання іноземної мови – це опанування не тільки традиційною картиною світу, яка відображена в рідній мові, а й новою картиною світу, яка відображена в іноземній мові. Втім, іноземна мова є навчальною дисципліною, яка може бути як метою, так і засобом навчання, виховання, розвитку через сприйняття себе в традиційному та новому просторі, де існують не лише інтелектуальні, а й духовні цінності. Отже, завдяки взаємодії культур студенти отримують можливість поглянути на свою культуру збоку, порівняти її з культурою іншої країни, трансформувати точку зору на світ, на прогнози його розвитку та соціальної взаємодії [3].

Велике сприяння в цьому можуть надати смарт-технології [2]. Потрібно згадати онлайн-тестування, що застосовують для ефективного контролю знань студентів з іноземної мови, і проведення вебінарів як одні із інструментів, що сприяють підвищенню мотивації та мобільності студентів. Розвитку комунікативної та міжкультурної компетенцій сприяють онлайн-ресурси (газети, журнали, соціальні мережі). Застосування інформаційних технологій підвищує мотивацію і пізнавальну активність студентів, зацікавлення предметом, допомагає інтенсифікувати та індивідуалізувати навчання. Їх використання передбачає достатній рівень комп'ютерної грамотності, що дає впевненість, що доступна технологія використовується адекватно [9].

Згідно з теорією міжкультурного (crosscultural) викладання, засвоєння іноземної мови означає проникнення в індивідуальний і колективний менталітет та в культуру іншого народу. Отже, це передбачає ознайомлення з поглядами, оцінками та досвідом іншої культурної спільноти. Втім, не можна забувати про те, що для носія певної культури застосування тих чи інших культурних норм часто буває неусвідомленим, безумовним, тому що вони є невід'ємною частиною його особистості. Від реципієнта цієї культури практичне застосування і дотримання її норм потребує певних зусиль, аналізу ситуації та характеру спілкування. У своєму прагненні зрозуміти інші культури, інші моделі спілкування і взаємовідносин людям властиво свідомо або підсвідомо сприймати іншу культуру і спосіб життя як, апріорі, гірші порівняно з їхньою власною культурою і нормами поведінки. У сучасному світі цей антагонізм відображений у численних дискусіях, що привели до створення теорій міжкультурної комунікації, серед яких можна виокремити теорію високо- та низькоконтекстних культур, теорію культурних вимірів і теорію культурної грамотності. У контексті соціалізації спілкування розглядають з боку його розширення та поглиблення [6], тобто збільшення контактів людини з іншими людьми та специфіку цих контактів на кожному віковому рівні. Перехід від монологічного спілкування до діалогічного, децентралізація, тобто вміння орієнтуватися на партнера, точніше його сприйняття, сприяють поглибленню спілкування.

Основою вивчення іноземних мов, як явища соціального, є соціальна діяльність людей. Аналізом цільових аспектів вивчення мови становить група соціальних чинників (соціально-економічних, політичних і соціально-педагогічних). Дія цих чинників є у ставленні суспільства до іноземних мов загалом і до людей, які володіють кількома мовами, зокрема, а також у тих вимогах, які суспільство висуває до рівня і якості володіння мовою громадян на кожному етапі свого соціально-економічного розвитку. У цьому й виявляється сутність володіння мовою як цінності, результату і процесу. Увесь комплекс соціальних чинників зумовлює соціальне замовлення суспільства і держави щодо знання мови. Вплив соціального замовлення на

визначення мети проявляється як у царині виховної функції навчального предмета, так і в царині практичних завдань, що вирішуються у навчально-виховному процесі з іноземної мови [5]. Сьогодні метою викладання іноземних мов у немовному виші є формування особистості студента, який здатний і бажає брати участь у міжкультурному спілкуванні (прямому і непрямому). Тут важливо відмітити становлення у студента основних рис вторинної мовленнєвої особистості. Їхня сукупність є складним інтегрованим цілим, яке виходить на рівень комунікативної та міжкультурної компетенцій. Причому простежується інтеграція освітнього краудсорсингу (crowd sourcing), що реалізується на основі сучасних інформаційно-комунікаційних технологій і є одним із найважливіших інструментів соціалізації в умовах переходу від традиційних суспільств (society) до мережевих спільнот (community) [4; 10]. Втім, оволодіти іноземною мовою як засобом спілкування без знання світу цієї мови неможливо.

Сприйняття світу носіями мови не просто відображається в мові, воно формує мову та її носія, а також визначає специфіку вживання тих чи інших мовленнєвих одиниць. Варто зазначити, що українські та закордонні фахівці звертають увагу на важливість таких факторів у їх різних варіаціях та варіантах:

- соціальний аспект спілкування;
- мовні засоби, які використовують залежно від ситуації;
- особисті якості;
- соціальний статус учасників спілкування;
- характер їхніх стосунків;
- цілі спілкування;
- обставини спілкування.

Отже, пріоритетними цілями викладання іноземних мов у немовних закладах вищої освіти на сучасному етапі є: 1) викладання мови як засобу спілкування між професіоналами; 2) розвиток комунікативних здібностей студентів; 3) знайомство із соціокультурною картиною світу мови, яку вивчають.

За допомогою комплексного тестування (опитувальник А. О. Реана та В. К. Гербачевського) вивчено та проаналізовано мотиваційну сферу, визначено рівень мотивації до вивчення іноземної мови майбутніх фахівців економічної сфери.

На основі отриманих результатів анкетування тільки 18,6 % студентів володіють високим рівнем мотивації, тоді як 56,6 % студентам притаманний середній рівень. Численною є група 24,8 % студентів, яким притаманний низький рівень готовності до оволодіння іноземною мовою за мотиваційним компонентом.

Індивідуальні бесіди та опитування дають підстави констатувати, що майбутні працівники економічної сфери підпадають під вплив зовнішніх мотивів (розпорядження та рекомендації викладачів, прагнення отримати високу позитивну оцінку). Базуючись на дослідженні І. А. Гамули, виокремлено п'ять основних груп мотивів: соціальні, пізнавальні, професійні, утилітарні, мотиви соціальної ідентифікації.

Зміст соціальних мотивів полягає в усвідомленні соціальної значущості освіти та обов'язку перед суспільством щодо навчальної діяльності. Пізнавальні мотиви виражають ставлення до самого процесу навчання та змісту навчальних дисциплін, які викладають у закладах вищої освіти. Професійні мотиви впливають на рівень оволодіння майбутніми фахівцями обраною професією. Утилітарні мотиви пов'язані із отриманням певної особистісної користі. Мотиви соціальної ідентифікації репрезентують наявність у студентів прагнення отримати високий рольовий статус у професійній групі.

На основі індивідуальних бесід та тестування визначено особистісні риси характеру, які розвинуті у майбутніх фахівців-економістів. Зазначимо, що такі вагомі для професійного спілкування риси характеру, як емпатія, комунікабельність, колективізм, лідерські якості у студентів недостатньо розвинуті. З'ясовано, що більшість майбутніх працівників використовуватимуть у своїй діяльності авторитарний стиль, що також свідчить про необхідність удосконалення у зазначеному напрямі.

Отримані результати дали змогу дійти до розуміння того, що переважна більшість респондентів розуміють необхідність сформованості належного рівня мотиваційного компонента готовності до вдосконалення володіння іноземною мовою. Також з'ясовано, що стійка мотивація до вивчення та поглиблення володіння іноземною мовою є одним із найважливіших напрямів підвищення якості професійної діяльності та потребує удосконалення [7].

У цьому контексті викладання іноземної мови через призму професійної соціолінгвістики стає як ніколи актуальним і практико-орієнтованим. У цьому разі викладання іноземної мови ґрунтується не тільки на принципах лінгводидактики чи прагматики, а й на поєднанні різних сфер життя. Глобалізація і всеосяжне віртуальне середовище потребують використовувати процес викладання як точку зростання і ще одну можливість вийти за рамки звичного, поглянути на світ по-новому, розширити горизонти розуміння явищ. Сам процес стає всеосяжним процесом особистісного розвитку в процесі виконання вмотивованої діяльності, а іноземна мова в цьому випадку стає ще одним інструментом для забезпечення ефективного процесу вищої професійної освіти. Отже, завдяки взаємодії культур студенти отримують можливість поглянути на свою культуру збоку, порівняти її з

культурою іншої країни, трансформувати точку зору на світ, на прогнози його розвитку та соціальної взаємодії.

1. *Бацевич Ф. С.* Нариси з комунікативної лінгвістики. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2003. С. 110–119.
2. *Бацевич Ф. С.* Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ : Довіра, 2007. 207 с.
3. *Гамула І. А.* Формування мотивації діяльності в курсантів військових інститутів. Педагогіка і психологія. 2005. № 2 (47). С. 48–55.
4. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. проф. С. Ю. Ніколаєва. Київ : Ленвіт, 2003. С. 25–34.
5. *Карпінський Ю.* До питання про базовий понятійно-термінологічний апарат сучасного соціолінгвістичного дослідження. *Studia philologica*. 2017. С. 87–91.
6. *Куранова С. І.* Основи психолінгвістики. Київ : Академія, 2012. С. 115–129.
7. *Чорній В. Я.* Формування готовності до професійного спілкування майбутніх фахівців банківської справи: монографія. Київ : УБС НБУ, 2013. 342 с.
8. *Canale M., Swain M. A.* Theoretical Framework for Communicative Competence. The Construct Validation of Tests of Communicative Competence. Washington. District of Columbia. The USA. 1981. P. 31–37.
9. *Kramsh C.* Teaching Foreign Languages in an Era of Globalization: Introduction. *The Modern Language Journal*. (2014). No. 98(1). P. 296–311. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1540-4781.2014.12057.x>.
10. *Labov W.* Sociolinguistic Patterns. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Sociolinguistic_Patterns.html?id=hD0PNMu8CfQC&redir_esc=y (23.11.2020).

References

1. Batsevych, F. S. (2003). *Narysy z komunikatyvnoyi linhvistyky*. [Essays on communicative linguistics]. L'viv: LNU imeni Ivana Franka, 110–119 (in Ukrainian).
2. Batsevych, F. S. (2007). *Slovnyk terminiv mizhkul'turnoyi komunikatsiyi*. [Glossary of intercultural communication terms]. Kyiv: Dovira (in Ukrainian).

3. Hamula, I. A. (2005). *Formuvannya motyvatsiyi diyal'nosti v kursantiv viys'kovykh institutiv*. [Formation of activity motivation in cadets of military institutes]. *Pedahohika i psykholohiya*. [Pedagogy and psychology], 2 (47), 48–55.
4. Nikolayeva, S. Y. editor (2003). *Zahal'noyevropeys'ki rekomendatsiyi z movnoyi osvity: vyvchennya, vykladannya, otsinyuvannya*. [Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching and Assessment]. Kyiv: Lenvit, 25–34 (in Ukrainian).
5. Karpins'kyu, Y. (2017). *Do pytannya pro bazovyyu ponyatiyno-terminolohichnyy aparat suchasnoho sotsiolinhvistychnoho doslidzhennya*. [To the Issue of the Basic Conceptual and Terminological Apparatus of Modern Sociolinguistic Research]. *Studia philologica*, 87–91 (in Ukrainian).
6. Kuranova, S. I. (2012). *Osnovy psikholinhvistyky*. [The basics of psycholinguistics]. Kyiv: Akademiya [Academy], 115–129 (in Ukrainian).
7. Chorniy, V. Y. (2013). *Formuvannya hotovnosti do profesijnoho spilkuvannya maybutnikh fakhivtsiv bankivs'koyi spravy*. [Developing readiness for professional communication of future banking professionals]: monohrafiya [monograph]. K. UBS NBU (in Ukrainian).
8. Canale, M., Swain, M. (1981). A Theoretical Framework for Communicative Competence. *The Construct Validation of Tests of Communicative Competence*. Washington. District of Columbia. The USA, 31–37.
9. Kramsh, C. (2014). Teaching Foreign Languages in an Era of Globalization: Introduction. *The Modern Language Journal*, 98(1), 296–311. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1540-4781.2014.12057.x> (14.02.2014).
10. Labov, W. (2020). Sociolinguistic Patterns. Retrieved from https://books.google.com.ua/books/about/Sociolinguistic_Patterns.html?id=hD0PNMu8CfQC&redir_esc=y (23.11.2020).

Стаття: надійшла до редколегії 25.09.2024
доопрацьована 24.10.2024
прийнята до друку 29.10.2024

**THE INFLUENCE OF SOCIOLINGUISTIC AND SOCIOCULTURAL
APPROACHES ON INCREASING STUDENTS' MOTIVATION
TO LEARN FOREIGN LANGUAGES AT NON-LINGUISTIC FACULTIES**

Vira Chorniy, Oksana Tynkaliuk, Yaroslav Dumashivskyi

*Ivan Franko National University of Lviv,
Doroshenka Str., 41, Lviv, Ukraine, UA-79000
vira_chorniy@ukr.net*

The aim of the article is to substantiate the necessity of using the sociolinguistic component in teaching foreign languages in a non-linguistic higher education institution, in order to determine its role in increasing students' motivation, since the choice of the right register of speech requires knowledge of behavioural norms, values, communication rules and other socially and culturally determined realities. The article analyses the sociolinguistic component which is a crucial requirement for the selection of the content of foreign language teaching programmes. Thus, the sociolinguistic material should be selected according to the criterion of authenticity, i.e. it should reflect the realities of the language used at the current stage of the society. At the same time, the sociolinguistic component fulfils different functions in the process of foreign language teaching. The cultural approach is characterised by the fact that culture is presented as an object of foreign language teaching and is considered, together with language, as the main content of teaching.

A comprehensive examination was conducted to investigate, examine and analyse the motivational aspect, ascertain the level of motivation to learn an additional language among prospective professionals in the economic sector, and gain insight into the factors influencing this motivation. The results yielded insights into the understanding that the majority of respondents perceive the necessity to cultivate a sufficient level of motivation to pursue the enhancement of their proficiency in an additional language. It has also been proved that sustainable motivation to learn and deepen foreign language skills is one of the most important areas of promoting the quality of professional activity and requires further improvement.

Keywords: social and cultural competence, theory of intercultural (cross-cultural) learning, social factors, linguistic and country knowledge, socio-psychological knowledge, cultural knowledge.